

Piotr Kapusta

Muzeum Krakowa. Oddział Muzeum Nowej Huty

OBIEKTY OPISANE W RAMACH PROJEKTU „ZABYTKI REGIONU W OBIEKTYWIE WOLONTARIUSZY” REALIZOWANEGO W 2020 ROKU W GMINACH CZERNICHÓW I LISZKI W POWIECIE KRAKOWSKIM¹ (CZ. 1)

W dniach 1 kwietnia – 30 listopada 2020 roku realizowany był ogólnopolski projekt „Zabytki regionu w obiektywie wolontariuszy” organizowany przez Fundację Hereditas, a współfinansowany przez Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich 2014–2020².

Narzędziami projektowymi do jego przeprowadzenia i celami działań podejmowanych w ramach jego realizacji były:

1. Rekrutacja grona ok. 100 osób – Lokalnych Koordynatorów – oraz przeprowadzenie systemu webinarium (szkoleń szczebla centralnego).
2. Przeprowadzenie przez Lokalnych Koordynatorów ok. 100 szkoleń szczebla regionalnego dla wolontariuszy.
3. Stworzenie internetowej bazy danych – katalogu historycznych miejsc pamięci.
4. Inwentaryzacja – przy udziale wolontariuszy i Lokalnych Koordynatorów, z wykorzystaniem internetowego narzędzia (katalogu historycznych miejsc pamięci) – ok. 1000 historycznych miejsc pamięci z terenu całego kraju.
5. Organizacja konferencji, promującej osiągnięte rezultaty i stworzone produkty zadania.

Obiekty, które można było zgłosić do opisu w projekcie musiały wpisywać się w co najmniej jedną z niżej wymienionych ośmiu kategorii:

- 1) miejsca bitew,
- 2) miejsca innych wydarzeń historycznych,
- 3) miejsca męczeństwa z czasów II wojny światowej,
- 4) cmentarze, mauzolea, samotne mogiły,
- 5) pomniki,
- 6) tablice pamiątkowe, epitafia,

---

¹ Artykuł jest skróconą wersją opisu zabytków na stronie <https://fundacja-hereditas.pl/zabytkiregionu/obiekty-obiete-projektem>.

² Szersze informacje na stronie Fundacji Hereditas.

*Szkolenie dla wolontariuszy projektu, Przegonia Narodowa, 25 lipca 2020. Fot. Wojciech Kowal.
Stoją od lewej: Marian Jędrysiak, Agnieszka Kowal, Danuta Filipowicz i Piotr Kapusta*

7) miejsca związane z wybitnymi ludźmi,

8) kamienne pomniki dawnego prawa³.

W czerwcu 2020 roku odbyło się szkolenie on-line dla kandydatów do udziału w projekcie, podczas którego omówiono jego cele i założenia. 3 lipca 2020 roku ogłoszono wyniki rekrutacji. Zostałem Lokalnym Koordynatorem tego projektu w dwóch podkrakowskich gminach w powiecie krakowskim – Czernichów

---

³ Dane pochodzą z materiałów Fundacji, które otrzymali lokalni koordynatorzy projektu „Zabytki regionu w obiektywie wolontariuszy”.

i Liszki. Prace trwały do 30 września 2020 roku. Jednym z założeń była aktywizacja lokalnej społeczności w celu zebrania jak największej ilości informacji na temat opisywanych miejsc i przygotowanie bibliografii. Potrzebowałem minimum pięciu osób z gmin Czernichów i Liszki, które zechciałyby pomóc w takich pracach w ramach wolontariatu. Osoby te miały wykonywać fotografie dokumentujące stan techniczny obiektów oraz wesprzeć poszukiwania informacji na ich temat z archiwów, literatury czy od okolicznych mieszkańców. Nie było konieczności posiadania przez wolontariuszy wykształcenia historycznego ani doświadczenia w podobnych projektach – dla chętnych zorganizowałem szkolenie, które odbyło się 25 lipca 2020 roku w Przegini Narodowej.

Chciałbym podziękować wszystkim, którzy pomogli w realizacji tego projektu. Moimi wolontariuszami zostali: Danuta Filipowicz, Marian Jędrysiak, Agnieszka Kowal, Ewa Lassota, Sebastian Pieniążek, Zofia Pyla i Jan Sroka.

Jednak nie tylko ta grupa pomagała w pracach, takich osób było znacznie więcej. Jestem wdzięczny: Wojciechowi Kowalowi za udział w organizacji dwóch spotkań ze świadkami historii w Przegini Narodowej i Przegini Duchownej w sierpniu i we wrześniu 2020 roku; Józefowi Suchanikowi ze Stowarzyszenia „Wokół Rybnej” za informacje na temat odnowienia w 2015 roku cmentarza cholerycznego w Rybnej z ofiarami zarazy z 1873 roku; Karolowi Filipiakowi za udostępnienie Izby Pamięci Narodowej w Zespole Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego w Czernichowie; Krzysztofowi Krupie za pomoc w opracowaniu materiału o cmentarzu cholerycznym w Rącznej z 1847 roku; Grażynie Piowowarczyk z Biblioteki Publicznej w Wołowicach za pomoc w wyszukiwaniu interesujących mnie informacji w zasobach tejże biblioteki oraz możliwość zapoznania się z archiwalnymi numerami miesięcznika „Orka” z lat 1990–2006; Szkole Podstawowej im. Jana Pawła II (dyrektor Stanisławie Kapuście oraz Barbarze Pluszyńskiej), a także dr. inż. Edwardowi Tyrale za informacje o tablicy z 2018 roku z okazji 200. rocznicy powstania szkoły w Wołowicach; Karolowi Rostworowskiemu za dane na temat Dworu Rostworowskich w Rybnej; Marianowi Konikowi z Czułówka za udostępnienie tablicy upamiętniającej żołnierzy z tej miejscowości oraz informacje na jej temat; Aldonie Dymek i radnemu Markowi Buczkowi za wiadomości o tablicy upamiętniającej Józefa Młaka (zm. 2006), a Szkole Podstawowej im. św. Jana Kantego w Liszkach za możliwość sfotografowania owej tablicy przez jednego z moich wolontariuszy; Pawłowi Jakubcowi za udostępnienie zasobów Archiwum Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.

Osobne podziękowania należą się instytucjom, których zasoby archiwalne wykorzystałem podczas realizacji projektu. Poza wspomnianym Archiwum Uniwersytetu Rolniczego były to: Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Państwowe w Kielcach, Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, Archiwum Akt Nowych w Warszawie i Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego w Warszawie.

Efektem prac było stworzenie 25 notek o obiektach i zabytkach historycznych z terenów gmin Czernichów i Liszki, które znalazły się w internetowym katalogu Fundacji Hereditas, znajdującego się na stronie <https://fundacja-hereditas.pl/zabytkiregionu/obiekty-objete-projektem>. Ze względu na obszerność tego materiału, niniejszy tekst jest zebraniem połowy tych opisów, a ich druga część znajdzie się w kolejnym tomie „Małopolski”. Niektóre z nich znalazły się w dwóch filmach promocyjno-edukacyjnych, które w listopadzie 2021 roku nakręciłem wspólnie z operatorem filmowym i montażystą Krzysztofem Ridanem ze Stowarzyszenia Filmowego „Trzeci Tor”.

1. DWOREK MATEJKÓWKA (PRZEGINIA NARODOWA 100, GMINA CZERNICHÓW)

Drewniany dworek został wzniesiony w latach 1830–1833. Być może przy jego powstaniu wykorzystano piwnice jakiegoś starszego założenia. „Matejkówka”, potocznie nazywana jest też „Matejkowizną” lub „Matejówką”⁴.

Majątek na terenie obecnej Przegini Narodowej został zakupiony pod koniec XVIII lub na początku XIX wieku przez nieznaną nam osobę, potem jego właścicielami był któryś z hrabiów Dębskich, a później Dzieduszyckich. Następnie, zapewne niedługo po połowie XIX wieku, zakupił go ktoś z rodziny Matejków⁵. Przypuszcza się, że mógł tego dokonać Edmund Matejko (brat Jana Matejki, który w latach 1864–1865 był nauczycielem administracji i hodowli w Szkole Praktycznej Gospodarstwa Wiejskiego w Czernichowie)⁶.

Około 1894 roku właścicielem posiadłości w Przegini Narodowej został Jerzy Matejko – syn zmarłego nieco wcześniej (1893) najbardziej znanego polskiego malarza Jana⁷. W 1901 roku Jerzy sprzedawał swoje włości w Przegini Narodowej poszczególnym jej mieszkańcom. W tym czasie dworek został sprzedany wspólnocie wiejskiej, która postanowiła urządzić w nim szkołę⁸. Otwarta w 1905 roku, działała w tym miejscu niemal sto lat (do 2001 roku⁹). W 1910 roku doszło do przebudowy dworku – stworzono wówczas przybudówkę z tarasem i schody frontowe. Jeszcze do późnych lat 70. XX wieku

---

⁴ J. Zinkow, *Wokół Czernichowa, Liszek, Zabierzowa i Wielkiej Wsi. Wśród podkrajowskich dolinek. Przewodnik monograficzny*, Kraków 2010, s. 491.

⁵ Tamże.

⁶ Jest to postać bardzo ciekawa i sprawiająca nieco kłopotów historykom, ze względu na fakt, iż posługiwał się także imieniem po poległym w powstaniu węgierskim w 1849 roku bracie Zygmuncie, zob. M. Mieźian, *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Bieńczyce*, Kraków 2014, s. 16.

⁷ J. Zinkow, *dz.cyt.*, s. 492.

⁸ *Przeginia Narodowa w pamięci*, red. opowieści: K. Piszczkiewicz, Przeginia Narodowa 2015, s. 82.

⁹ Tamże.

Dworek Matejkówka w Przegini Narodowej, wrzesień 2020. Fot. Agnieszka Kowal

w otaczającym dworek parku rosły liczne drzewa – magnolie, sosny amerykańskie czy cyprysy. W 1993 roku dwór oraz otaczający go park zostały wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (nr rej.: A-657 z 26.07.1993)¹⁰. Niedługo później (1994–1997) dokonano remontu dworku m.in. pokrywając dach blachą. W 2001 roku został przejęty przez gminę Czernichów, która wydzierżawiła go potem Stowarzyszeniu Kobiet w Przegini Narodowej (zarejestrowanemu 3 lipca 2002 roku¹¹). Stał się wówczas miejscem wiejskich uroczystości, spotkań opłatkowych czy warsztatów. Obecnie budynek ten jest wykorzystywany jako lokal wyborczy Obwodowej Komisji Wyborczej nr 3 w Przegini Narodowej.

Wedle przekazów dworek miał być odwiedzany nie tylko przez Jana Matejkę, ale też Juliana Fałata czy Leona Wyczółkowskiego¹². Ten ostatni zresztą ożenił się z Franciszką Panek, pochodzącą z Przegini Narodowej¹³.

Stan zachowania: budynek wymaga gruntownego remontu. Stolarka okienna jest do wymiany, dach również. Wewnątrz budynek nie kwalifikuje się do dłuższego użytkowania. Główne wejście/schody nie są bezpieczne.

¹⁰ Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego z uwzględnieniem podziału na powiaty i gminy. Stan na lipiec 2021 roku. Zob. <https://www.wuoz.malopolska.pl/wp-content/uploads/2021/07/Rejestr-powiaty-lipiec-2021.pdf> (dostęp 20.03.2022)

¹¹ Stowarzyszenie kobiet w Przegini Narodowej w KRS, Pozyskano z <https://rejestr.io/krs/118661/stowarzyszenia-kobiet-w-przegini-narodowej> (dostęp 20.03.2022)

¹² J. Zinkow, *Wokół Czernichowa, Liszek, Zabierzowa i Wielkiej Wsi ...*, s. 492.

¹³ T. Z. Bednarski, *Krakowskim szlakiem Leona Wyczółkowskiego*, Kraków 2003, s. 88–89.

Podłoga podparta drewnianymi belkami. Budynek wieczorami służy grupom osób, które przesiadują w podpiwniczeniu. Wejście boczne/ schody kilka lat temu były remontowane.

2. POMNIK OFIAR PACYFIKACJI KASZOWA 1 LIPCA 1943 ROKU (KASZÓW 88, GMINA LISZKI)

Pacyfikacja Kaszowa 1 lipca 1943 roku była odwetem za napad przez oddział Gwardii Ludowej im. Ludwika Waryńskiego na mleczarnię w Rybnej, dokonany dzień wcześniej.

Stanisław Rospond pisał, przytaczając relację W. Felusia, że „dzień 1 lipca 1943 roku zapowiadał się dosyć pogodnie i ładnie. Słońce, wychodzące zza horyzontu, rzucało jaskrawe swe promienie na budzącą się ze snu wieś Kaszów. Że to był ostatni czwartek oktawy Bożego Ciała, więc część kaszowiaków podążała do kościoła parafialnego w Liszkach, reszta zaś wyruszyła w pole i łąki, do swych prac przyokopowych i dosuszenia siana, pozostawiając w domu starców i dzieci”¹⁴.

Tragedia rozpoczęła się ok. godz. 8.00–9.00¹⁵ i trwała aż do 21.00. Była dla kaszowian wielkim zaskoczeniem. Ludzie nie wiedzieli dlaczego ich wieś została otoczona, nie wiedzieli, w jakim celu samochodami ciężarowymi i taksówkami przybyli do niej funkcjonariusze Gestapo, SS i żandarmi. Albert Schaar ogłosił, że Kaszów zostanie ukarany za „sprzyjanie bandytom”¹⁶. Kaszowianie zostali wypędzani z domów, które były poddawane rewizjom. Mieszkańcy byli prowadzeni do środka wsi na tzw. ugorki zwane Ciubami (od gospodarza Ciuby)¹⁷. Oddzielono od siebie kobiety i mężczyzn.

Nieszczęście Kaszowian było niewyobrażalne. Na rozkaz dowódcy wytypowano pięciu mężczyzn do rozstrzelania, pytając ich czy nie wiedzieli w swojej miejscowości bandytów¹⁸. Płacz i lament stawały się coraz większe. Nakazano kłaść się twarzą do ziemi i leżeć w rzędach do dziesięciu osób¹⁹. Wybranych powoływano do pobliskiej stodoły, w której urządzono coś w rodzaju sali sądowej²⁰. W drugiej stodole kaszowian torturowano – słychać było z niej odgłosy bicia i krzyki ofiar.

¹⁴ S. Rospond, *Zginęli na polu chwały. Pacyfikacja w Liszkach i Kaszowie w 1943 roku*, Liszki 1993, s. 34.

¹⁵ Godzina 8.00 pojawia się w pracy S. Rosponda *Zginęli na polu chwały...*, a informację, że „akcja pacyfikacyjna w Kaszowie trwała mniej więcej od godziny 9 rano do samego zmierzchu to jest do godziny 21” podał Leszek Trojan na wykładzie *Pacyfikacja wsi Kaszów 1 VII 1943 – niemiecka zbrodnia spowodowana przez komunistów*, wygłoszonym 21 czerwca 2018 r. w Centrum Edukacyjnym IPN „Przystanek Historia” w Krakowie (ul. Dunajewskiego 8).

¹⁶ Wykład L. Trojan, *Pacyfikacja wsi Kaszów 1 VII 1943 ...*

¹⁷ S. Rospond, dz. cyt., s. 34.

¹⁸ Tamże, s. 35.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 36.

Wieczorem miało miejsce najgorsze wydarzenie – dowódca SS odczytał wyrok skazujący ponad 20 osób na karę śmierci przez rozstrzelanie.

Tego dnia doszło także do wielkiego pożaru. Niemcy podpalali domy „bandytów”, a ogień niestety przenosił się na kolejne budynki. Pożar był gaszony przez strażaków, którzy przyjechali z Nowej Wsi Szlacheckiej i z Mnikowa²¹. Okupant płacił potem odszkodowanie za zniszczenie domów, które spłonęły wskutek ich działań.

1 lipca 1943 roku w wyniku akcji pacyfikacyjnej w Kaszowie pomordowani zostali:

1. Bartłomiej Baran (ur. 31.07.1906²², żonaty, rolnik), 2. Regina Boroń (ur.19.07.1879²³, wdowa, rolniczka), 3. Jan Buła (ur. 10.10.1903, żonaty, rolnik), 4. Sylwester Buła (ur. 23.12.1900, żonaty, rolnik), 5. Władysław Buła (ur. 30.11.1912, żonaty, rolnik), 6. Jan Czekaj (ur. 10.10.1873, żonaty, rolnik), 7. Bronisław Kaduła (ur. 30.08.1918²⁴, żonaty, rolnik), 8. Stanisław Kromka (ur. 17.08.1915, żonaty, rolnik), 9. Jan Michno (miał ok. 55 lat, żonaty, kowal), 10. Tomasz Michno (ur. 1923, kawaler, robotnik), 11. Andrzej Miś (ur. 15.11.1905, żonaty, rolnik), 12. Antoni Miś (ur. 21.01.1913, żonaty, rolnik), 13. Barbara Miś (ur. 03.12.1882, wdowa, rolniczka), 14. Kazimierz Nowak (ur. 01.03.1920, kawaler, rolnik), 15. Izydor Paździor (ur. 05.11.1895, żonaty, rolnik), 16. Andrzej Poprawa (ur. 22.09.1918, żonaty, rolnik), 17. Jan Sabura (ur. 12.07.1919²⁵, kawaler, rolnik), 18. Katarzyna Socha (ur. 19.04.1901, niezamężna, rolniczka), 19. Filip Sołtysik (miał ok. 60 lat, żonaty, stolarz), 20. Julia Suchan (ur. 17.10.1882²⁶, zamężna, rolniczka), 21. Anna Sz wajdych

²¹ Wykład L. Trojan *Pacyfikacja wsi Kaszów 1 VII 1943...*

²² Można spotkać również datę urodzenia 26 lipca 1906. Zob. IPN Kr 286-14, Śledztwo w sprawie pacyfikacji Kaszowa, k. 5.

²³ W dokumentach znajdujących się w zasobach IPN występuje błędna data 1897. Zob. IPN Kr 286-14, Śledztwo w sprawie pacyfikacji Kaszowa, k. 5.

²⁴ W dokumentach znajdujących się w zasobach IPN występuje data 30 lipca 1918 oraz błędne nazwisko Kaduła. Zob. IPN Kr 286-14, Śledztwo w sprawie pacyfikacji Kaszowa, k. 5.

²⁵ W dokumentach znajdujących się w zasobach IPN data 12 sierpnia 1919. Zob. IPN Kr 286-14, Śledztwo w sprawie pacyfikacji Kaszowa, k. 5.

²⁶ W wyżej wspomnianych: publikacji S. Rosponda oraz w dokumentach znajdujących się w zasobach IPN jako data urodzenia występuje rok 1862 przy czym data dzienna różni się – w przypadku pracy S. Rosponda jest to 17 października, a w dokumentach znajdujących się w zasobach IPN 16 października. Datę 1882 r. podaje na podstawie informacji uzyskanej od prawnuczki Julii Suchan – Pani Lucyny Sochy Siejki, która powołała się na relację swojej babci Anieli (córkę Julii Suchan). Zob. komentarze pod wpisem „78 lat temu, 1 lipca 1943, doszło do pacyfikacji Kaszowa. Pomnik upamiętniający tamto wydarzenie na zdjęciu z lat 80. XX wieku” zamieszczonym na profilu „Historie podkrakowskie – gminy Czernichów i Liszki” w dniu 1 lipca 2021: <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1547669948894681/298562-1995099462> (dostęp 20.03.2022). Tablica na pomniku ofiar pacyfikacji Kaszowa zawiera informację, że Julia Suchan miała 61 lat, a więc jej datą urodzenia byłby 1882 r.

(ur. 26.08.1904, zamężna, robotnica), 22. Jan Trojan (ur. 13.10.1867, żona-ty, rolnik), 23. Antonina Urbaniec (ur. 28.05.1891, zamężna, rolniczka), 24. Prawdopodobnie Szymon Duroń (miał ok. 33 lat), 25. Prawdopodobnie Tadeusz Turczynowski (miał ok. 27 lat), 26. NN²⁷.

Szymon Duroń i Tadeusz Turczynowski nie byli mieszkańcami Kaszowa. Wedle S. Rosponda Duroń pochodził z Kamienia a Turczynowski z Przegini Duchownej²⁸. Zamordowanych pochowano na miejscu egzekucji, które ma obecnie status grobu wojennego. Zgłębiając temat pacyfikacji Kaszowa można się spotkać z informacją, że ofiar śmiertelnych było 27. Kronika obecnej Szkoły Podstawowa nr 1 im. św. Józefa w Kaszowie pt. *Historia Szkoły Ludowej w Kaszowie* obejmująca okres od 1871 roku do roku szkolnego 1964/1965 zawiera wpis: „W dniu 1 VII 1943 odbyła się w Kaszowie pacyfikacja. Podczas pacyfikacji rozstrzelano 25 osób miejscowych i 2 przybyłe i na miejscu stracenia pochowano. Wieczorem spalono 24 domostwa. Dzień ten odbił się bardzo na stanie zdrowia tutejszej ludności, a szczególnie dzieci. Dało się zauważyć, że wiele dzieci, jak i starszych osób zapadało na choroby nerwowe, sercowe i wątrobowo-żółciowe”²⁹.

1–2 września 1958 roku, przy okazji rozpoczęcia nowego roku szkolnego, odbyły się uroczystości odsłonięcia i poświęcenia pomnika na grobie ofiar. Powstał on dzięki staraniom Komitetu, w skład którego weszli Władysław Feluś (przewodniczący), były kierownik szkoły Stanisław Liszka (skarbnik) i Władysław Miś (sekretarz). Fundusze na powstanie pomnika pochodziły z dobrowolnych składek rodzin poległych i innych mieszkańców wsi, zbiórki przeprowadzonej przez młodzież szkolną oraz subwencji 20 tys. złotych z Ministerstwa Gospodarki Komunalnej, o którą zabiegał Władysław Miś³⁰.

Stan zachowania: dobry, pomnik na miejscu pochówku zadbane.

3. POMNIK OFIAR PACYFIKACJI LISZEK 4 LIPCA 1943 ROKU (LISZKI, UL. ZA KOŚCIOŁEM 35, GMINA LISZKI)

Granitowy obelisk w kształcie krzyża z tablicami z napisami:

„W 100 rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018. Pamięć i wdzięczność wszystkim, którzy walczyli o wolność i budowali niepodległość ojczyzny. Mieszkańcy gminy Liszki”
oraz

²⁷ Lista na podstawie S. Rospond, dz. cyt., s. 33.

²⁸ Tamże.

²⁹ *Historia Szkoły Ludowej w Kaszowie*, Kronika obecnej Szkoły Podstawowa nr 1 im. św. Józefa w Kaszowie obejmującej okres od 1871 do roku szkolnego 1964/65, rok 1942/43, b.s.

³⁰ Tamże, rok 1958/59, b.s.

„Zginęli śmiercią męczeńską za Polskę, pomordowani przez okupanta hitlerowskiego w dniu 4 lipca 1943 roku.

Bator Stanisław Bator	Steczko Andrzej
Bulda Paweł	Steczko Tadeusz
Galos Jan	Suski Antoni
Kosycarz Feliks	Suchan Józef
Kosycarz Władysław	Skudrzyk Ryszard
Kowalik Jan	Szmerek Henryk
Kowalik Edward	Tyrała Józef
Kowalik Stanisław	Wąsik Władysław
Kollman Anna	Wąsik Wincenty
Kollman Tadeusz	Wąsik Władysław
Kubera Antoni	Wąsik Anna
Pyla Władysław	Wąsik Stefania
Piechoczek Stanisław	Wyroba Piotr
Rospond Józef	Wyroba Władysław
Steczko Józef	NN”

Kolejna tablica zawiera napis:

„W hołdzie polskim patriotom pomordowanym i więzionym przez okupantów:

Stefan Sobesto +1940 roku	Stefan Machnica +1945 roku
Ks. Józef Rosner +1942 roku	Stanisław Tarnowski +1945 roku
Edward Galos +1943 roku	Józef Tarnowski +1945 roku
Władysław Kowalik +1943 roku	Józef Chyla +1940 roku
Hieronim Radziwiłł +1945 roku	Józef Krecioch +1943 roku
Teofil Zięba +1945 roku	Walenty Wesołowski +1945 roku
Jan Rospond +1945 roku	Eugeniusz Galos +1945 roku

4 lipca 1943 roku, 3 dni po pacyfikacji Kaszowa do podobnej tragedii doszło w Liszkach, gdzie zginęło 30 osób. Pacyfikowane były również Piekary, gdzie na szczęście ofiar śmiertelnych nie było.

„Alles in Ordnung [wszystko w porządku] [...]. W Kaszowie było to w Liszkach nie będzie” – takie głosy pojawiały się na początku lipca 1943 roku. Mieszkańcy Liszek wiedzieli i słyszeli o bestialskich poczynaniach okupanta w Kaszowie³¹. Niestety Liszki stały się miejscem kolejnej tragedii. 4 lipca 1943 roku niedługo po północy, miejscowość ta została otoczona, wedle relacji, przez około 2000 Niemców [!] ³². Okupanci przyjechali do lisieckiego rynku ciężarówkami.

³¹ S. Rospond, dz. cyt., s. 5.

³² A. Kowalik, dz. cyt., s. 249.

Marian Bala +1945 roku	Adam Kowalik +1954 roku
Stanisław Miś +1945 roku	Piotr Kamieniarz +1954 roku
Edward Karcz +1946 roku	Marian Wsołek +1954 roku
Wacław Szać +1947 roku	Jan Szponder +1954 roku
Ks. Wit Brzycki +1954 roku	Michał Kowalik +1954 roku
Ks. Józef Fudali +1954 roku	Władysław Meus +1954 roku
Ks. Franciszek Szymonek +1954 roku	Kombatanci 1995 roku”

Domy mieszkańców były poddawane rewizjom, a oni sami musieli wychodzić na zewnątrz. Liszczanie byli od siebie oddzieleni – kobiety z dziećmi trafiały do budynku szkoły, a pozostałych prowadzono na łąkę pod wzgórzem Maciejówka, gdzie kazano im kłaść się twarzami do ziemi.

W stodole na Maciejówce zorganizowano katownię³³, w której dokonywano przesłuchań – widzimy tutaj podobny sposób postępowania jak w przypadku Kaszowa. Torturowani byli wieszani na sznurach, wykręcano im ręce, bito ich z użyciem grubych kijów.

Najgorsze nastąpiło jednak wieczorem, kiedy Niemcy przeprowadzali egzekucje. Tego dnia w Liszkach życie straciło 30 osób. Byli to: Stanisław Bator (ur. 22.06.1925, kawaler, rolnik), Paweł Bulda (ur. 31.12.1897, kawaler, stolarz), Jan Galos (ur. 20.10.1911, żonaty), Feliks Kosycarz (ur. 26.11.1899, kawaler, rolnik), Władysław Kosycarz (ur. 03.11.1911, żonaty, rolnik), Jan Kowalik (miał ok. 60 lat, żonaty, kołodziej), Edward Kowalik (ur. 14.03.1911, kawaler, biuralista), Stanisław Kowalik (ur. 01.01.1907, kawaler, rolnik), Anna Kollman (ur. 24.07.1890, wdowa po urzędniku), Tadeusz Kollman (miał około 30 lat, kawaler, prawnik), Antoni Kubera z Piekar (ur. 17.06.1915, kawaler, urzędnik), Władysław Pyla (ur. 28.05.1911, kawaler, akademik), Stanisław Piechoczek (miał około 22 lat, kawaler, maturzysta), Józef Rospond (ur. 07.05.1918, kawaler, oficer), Józef Steczko (ur. 16.11.1920, kawaler, rolnik), Andrzej Steczko (ur. 30.12.1890, żonaty, rolnik), Tadeusz Steczko 1(ur. 12.09.1907, żonaty, rolnik), Antoni Suski (ur. 1899, kawaler, właściciel majątku), Józef Suchan (ur. 17.03.1910, kawaler, blacharz), Ryszard Skudrzyk (miał około 20 lat, kawaler, maturzysta), Henryk Szmerek (ur. 1924, kawaler, robotnik), Józef Tyrała z Kaszowa (ur. 25.01.1913, kawaler, prawnik), Władysław Wąsik (ur. 15.07.1904, żonaty, robotnik), Wincenty Wąsik (ur. 23.05.1914, kawaler, rolnik), Władysław Wąsik (ur. 21.03.1921, kawaler, woźny), Anna Wąsik (ur. 10.12.1921, niezamężna, rolniczka), Stefania Wąsik (ur. 06.07.1922, niezamężna, rolniczka), Piotr Wyroba (ur. 25.06.1881, wdowiec, rymarz), Władysław Wyroba (ur. 24.09.1907, żonaty, rolnik), NN – włóczęga, który tego dnia znalazł się w Liszkach.

³³ Tamże, s. 251.

Dla upodlenia ofiar, Niemcy nakazali pochować je u stóp Maciejówki. Ich ciała przeniesiono na cmentarz dopiero 28 marca 1945 roku.³⁴ Wiele lat później, w 1983 roku, osoby te zostały upamiętnione pomnikiem znajdującym się blisko liseckiego kościoła św. Mikołaja. Treść zaproszenia na uroczystości jego odsłonięcia brzmiała następująco: „Komitet Honorowy i Komitet Organizacyjny Budowy Pomnika ku Czcii Ofiar Pomordowanych Przez Okupanta Hitlerowskiego w dniu 4 lipca 1943 roku mają zaszczyt zaprosić na uroczystość odsłonięcia pomnika wybudowanego ze składek społecznych pod patronatem Dobrowolnego Zrzeszenia Przedsiębiorstw Budownictwa Przemysłowego <<Budostal>> w Krakowie oraz Kombinatoru Budowlanego w Krakowie i Społeczeństwa Gminy Liszki. Uroczystość odbędzie się w dniu 3 lipca 1983 roku o godzinie 11.00 na Rynku w Liskach”³⁵.

Skład Komitetu Organizacyjnego Budowy Pomnika ku Czcii Ofiar Pomordowanych Przez Okupanta Hitlerowskiego w dniu 4 lipca 1943 roku: mgr Antoni Indyk – przewodniczący, sekretarz Koła ZBOWiD Liszki, płk mgr Józef Gołojuch – Wiceprzewodniczący, członek Zarządu Wojewódzkiego ZBOWiD, inż. Maria Preneta – sekretarz, dyrektor Banku Spółdzielczego Liszki oraz członkowie: Jarosław Dymanus – emerytowany dyrektor szkoły w Liskach, Józefa Pyla – emerytowana nauczycielka, członek ZBOWiD Liszki, Tadeusz Kowalik – radny Wojewódzkiej Rady Narodowej Liszki, mgr inż. Józef Sternal, Naczelnik Gminy Liszki, Piotr Zys – pierwszy sekretarz GK PZPR Liszki, Jan Steczko – prezes Koła ZBOWiD Liszki³⁶.

Stan zachowania: dobry, pomnik został odnowiony w 2018 roku.

4. POMNIK PACYFIKACJI PIEKAR 4 LIPCA 1943 ROKU (DZIAŁKA NR 884 PIEKARY CENTRUM, W POBLIŻU REMIZY OSP PIEKARY I PRZYSTANKU AUTOBUSOWEGO PIEKARY CENTRUM, GMINA LISZKI)

Początek lipca 1943 roku był wyjątkowo trudnym czasem w dziejach lokalnej społeczności podkrakowskich gmin Czernichów i Liszki. 4 lipca 1943 roku, trzy dni po pacyfikacji Kaszowa, do podobnych wydarzeń doszło w Piekarach i Liskach.

Ten dzień wypadł w niedzielę. Około godziny 4.00 Niemcy nadjechali do Piekar³⁷. Okupanci zagonili mieszkańców na pastwisko w pobliżu remizy obsadzając ten teren załogami z karabinami maszynowymi, co uniemożliwiało ucieczkę. Niewielu ludziom udało się uniknąć wypędzenia.

³⁴ Tamże, s. 257.

³⁵ IPN Kr 754/26, T. Wroński pt.: *Pacyfikacja Kaszowa i Liszki*; „Zaproszenie dla Heleny Oremus na uroczystość odsłonięcia pomnika ku czci ofiar pomordowanych przez okupanta hitlerowskiego w dniu 4 lipca 1943 r”, k. 9.

³⁶ Tamże, k. 10.

³⁷ *Pacyfikacja Piekar 4 lipca 1943*, Stowarzyszenie na rzecz Ziemi Liseckiej, teksty J. Olejko, A. Kowalik, współprac. Stowarzyszenie „Przyjazne Piekary”, 2013.

W pobliskiej stodole należącej do rodziny Raputów³⁸ Niemcy urządzili salę przesłuchań, gdzie wymuszali zeznania, że Piekary miały działać na szkodę III Rzeszy³⁹ np. poprzez ukrywanie Żydów. Przeszukiwano także domy miejscowych.

Relacje osób pamiętających tamto wydarzenie⁴⁰ mówiły, że sołtys Piekar Józef Ludwikowski stanął w obronie lokalnej społeczności. Doskonale znał niemiecki, w przeszłości służył w armii jeszcze w czasach istnienia Austro-Węgier. Co ciekawe, wsparcia mieli udzielić także miejscowi Niemcy. Pomóc starali się również zarządca majątku dworskiego Barski (zwany Dziadkiem) oraz Pawluk z Przegorzał, który gościł wówczas we dworze⁴¹. W relacjach świadków mowa była o strachu, upale i jękach ludzi bitych tamtego straszego dnia.

70 lat później, 30 czerwca 2013 roku, miały miejsce uroczyste obchody 70. rocznicy pacyfikacji Piekar, zorganizowane przez Stowarzyszenie „Przyjazne Piekary” wraz z Ochotniczą Strażą Pożarną w Piekarach i Stowarzyszeniem na rzecz Ziemi Lisieckiej, we współpracy z Sołtys Zofią Pylą i radnym Markiem Legutko, Radą Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz Gminą Liszki. Odbyło się wówczas poświęcenie kamienia, z tablicą przypominającą o pacyfikacji wsi z 1943 roku. Dokonał go proboszcz parafii lisieckiej ks. Władysław Szymoniak.

Miesięcznik „Ziemia Lisiecka” tak opisywał okoliczności powstania pomnika: „Koszty uroczystości związanych z 70. rocznicą pacyfikacji Piekar wyniosły 14 000 zł i zostały przeznaczone na: zakup kamienia wraz z transportem oraz zagospodarowanie terenu skweru, zakup ławek, zakup oświetlenia, wykonanie tablicy wraz z literami, wykonanie i wydrukowanie zaproszeń i plakatów, wykonanie i wydrukowanie broszurki poświęconej pacyfikacji Piekar. Pieniądze pochodziły z poniższych źródeł: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie – 7000 zł, Stowarzyszenie „Przyjazne Piekary” – 3000 zł, Stowarzyszenie „Na rzecz Ziemi Lisieckiej”

---

³⁸ P. Kapusta, *Anna Kozioł – lokalna artystka, malarka i poetka*, „Małopolska” R. 22: 2020, s. 163.

³⁹ *Pacyfikacja Piekar 4 lipca 1943...*

⁴⁰ Nagrałem wywiady z trzema osobami mieszkającymi w Piekarach pamiętającymi pacyfikację tej miejscowości 4 lipca 1943 roku. Były to rozmowy przeprowadzone przez Piotra Kapustę z Zofią Galos (18 lutego 2017; inicjatywa Anny Janas-Karaś ze Stowarzyszenia „Przyjazne Piekary”), <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/1767056710289336/?type=3&theater>, Józefą Ochmańską (1 maja 2017; inicjatywa Anny Janas-Karaś ze Stowarzyszenia „Przyjazne Piekary”) <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/1809620829366257/> i Anną Kozioł (16 maja 2020; inicjatywa sołtys Piekar Zofii Pyli), <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/2630336310628034/?type=3&theater>. Nagrania w posiadaniu autora.

⁴¹ M. Wyżga, *Piekary dawniej i dziś*, Kraków 2013, s. 48.

Obiekty opisane w ramach projektu „Zabytki regionu w obiektywie wolontariuszy”

– 3000 zł (stowarzyszenia przekazały na ten cel dotacje na wspieranie organizacji pozarządowych otrzymane od Wójta Gminy Liszki Wacława Kuli), radny Gminy Liszki Marek Legutko – 1000 zł⁴².

Prowadząc spacer edukacyjny po Piekarach dla uczniów Szkoły Podstawowej im. Jana Długosza w Piekarach oraz Liceum Ogólnokształcącego odwiedza się pomnik upamiętniający pacyfikację Piekar⁴³.

Stan zachowania: dobry, pomnik nowy, zadbane też przestrzeń wokół niego.

5. TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA KAZIMIERZA KUCZYŃSKIEGO W ZESPOLE SZKÓŁ ROLNICZYCH CENTRUM KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CZERNICHOWIE (RYNEK 17, CZERNICHÓW, GMINA CZERNICHÓW)

Kazimierz Maksymilian Kuczyński to postać wybitna, aczkolwiek trochę zapomniana. W latach 1923–1950 był dyrektorem Szkoły Rolniczej w Czernichowie – pełnił tę funkcję najdłużej w historii. W latach 1935–1936 godził pracę z mandatem poselskim – był posłem IV kadencji (1935–1938). Po roku z mandatu zrezygnował.

Kazimierz Kuczyński urodził się 30 czerwca 1884 roku w Dymidowie⁴⁴ w gminie Bortniki. Uczył się w Szkole Realnej w Tarnopolu, a w wieku 23 lat ukończył studia rolnicze na Politechnice Lwowskiej. W latach 1908–1909 odbył służbę wojskową w armii Austro-Węgier⁴⁵, po czym przez wiele lat pracował jako inżynier kontroli skarbowej w Krakowie i Lwowie. Był także członkiem Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Żółkwi i należał do zarządu Towarzystwa Szkoły Ludowej w tej samej miejscowości⁴⁶.

Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości na kilkadziesiąt lat związał się z Czernichowem. W 1919 roku był członkiem Rady Gminnej i Gromadzkiej w Czernichowie, a rok później zaczął

⁴² W *rocznicę pacyfikacji Piekar*, TAŁ, „Ziemia Lisiecka”, 2013, nr 4/68 (lipiec/sierpień), s. 5.

⁴³ Były to wycieczki zorganizowane: 1) 8 października 2016. Zob. album z relacją: <https://www.facebook.com/media/set/?vanity=1439127933082217&set=a.1686871628307845>; 2) 20 kwietnia 2017. Zob. album z relacją: <https://www.facebook.com/media/set/?vanity=1439127933082217&set=a.1803206116674395>; 3) 2 grudnia 2021. Zob. album z relacją: <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1440470272947983/3103102453351415>.

⁴⁴ S. Samoliński, *Szkoła Rolnicza w Czernichowie k. Krakowa w okresie II wojny światowej 1939–1945. Jej dzieje i losy ludzi z nią związanych*, T. 2, *Losy życiowe pracowników i wychowanków szkoły*, Warszawa 2006, s. 11.

⁴⁵ Tamże, s. 15.

⁴⁶ Tamże.

pracę w miejscowej Państwowej Średniej Szkole Rolniczej jako nauczyciel chemii i technologii; od 26 maja 1923 roku do 1 lipca 1950 roku pełnił funkcję jej dyrektora⁴⁷.

W latach 20. XX wieku szkoła czernichowska stała się wzorem dla szkół rolniczych, pojawił się nawet pomysł przekształcenia jej w akademię rolniczą, ale temu w 1927 roku przeciwstawił się Kuczyński wraz z gronem pedagogicznym⁴⁸. W latach 1935–1936 był posłem, jednak zrezygnował z mandatu, aby dobrze wykonywać obowiązki dyrektora szkoły⁴⁹. W sierpniu 1939 roku otrzymał polecenie od Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego⁵⁰ ewakuacji szkoły w rejon Sandomierza⁵¹, wywieziono wtedy nauczycieli, a archiwum szkolne i stada bydła rasy czerwono-polskiej przetransportowano galerami⁵². Nauczyciele szybko jednak zaczęli wracać do Czernichowa. Kuczyński również powrócił. Otrzymał polecenie od władz niemieckich, aby przygotować program nauczania od roku szkolnego 1940/1941. W jesieni 1942 roku na terenie szkoły została utworzona placówka Armii Krajowej „Pardwa” dowodzona przez Walentego Wesołowskiego⁵³. Kuczyński prowadził szkołę w trudnych czasach wojennych oraz w pierwszych latach po jej zakończeniu. W 1950 roku przestał pełnić funkcję dyrektora. Zmarł 8 lat później, 1 czerwca 1958 roku w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu w Czernichowie (kwatery C, rząd 04, numer grobu 18). W 1990 roku w szkole odsłonięto tablicę upamiętniającą jego postać. Była to inicjatywa Klubu Seniora „Czernichowiak”, którego pierwszy zjazd odbył się w dniach 19–20 listopada 1988 roku, a jego przewodniczącym Zarządu wybrano inż. Romana Kowalskiego⁵⁴. Jedną z pierwszych inicjatyw klubu była decyzja o umieszczeniu na ścianie w szkole tablicy poświęconej dyrektorowi Kuczyńskiemu⁵⁵. Druga tablica upamiętnia także innych nauczycieli oraz uczniów będących żołnierzami AK, którzy polegli, zostali zamordowani lub zmarli w latach 1939–1990.

Stan zachowania: dobry

---

⁴⁷ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000. W 140-lecie szkoły*, red. J. Hyla, J. Jarosz, Kraków–Czernichów 2000, s. 35.

⁴⁸ Tamże, s. 34.

⁴⁹ Tamże, s. 35.

⁵⁰ A. Kołodziej, J. Wasilewska, J. Starowicz, *150-lecie Szkoły Rolniczej w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2010*, Czernichów 2010, s. 18.

⁵¹ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys historii (1860–1995)*, zebrał i oprac. J. Jarosz, Kraków–Czernichów 1995, s. 18.

⁵² A. Kołodziej, J. Wasilewska, J. Starowicz, dz. cyt., s. 19.

⁵³ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000...*, s. 45.

⁵⁴ Tamże, s. 80.

⁵⁵ Tamże.

6. TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA WALENTEGO WESOŁOWSKIEGO W ZESPOLE SZKÓŁ ROLNICZYCH CENTRUM KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CZERNICHOWIE (RYNEK 17, CZERNICHÓW, GMINA CZERNICHÓW)

Walenty Wesołowski urodził 7 stycznia 1895 roku w rodzinie chłopskiej w Krasnem na Rzeszowszczyźnie, gdzie ukończył miejscową szkołę ludową kontynuując naukę w gimnazjum w Rzeszowie. Przed I wojną światową zaangażował się w Związek Strzelecki⁵⁶, na bazie którego powstały potem Legiony Polskie. Wesołowski należał do tej formacji wojskowej – był żołnierzem I Brygady. Już w 1914 roku w wyniku odniesionych ran trafił do szpitala w Wiedniu. Na front powrócił w maju 1915 roku, a pod koniec 1918 roku walczył we Włoszech⁵⁷.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Wesołowski zaangażował się w walki, których wynik miał wpływ na kształt granic II Rzeczypospolitej. Walczył w wojnach polsko-ukraińskiej, polsko-bolszewickiej⁵⁸ i III powstaniu śląskim⁵⁹. W 1923 roku uzyskał tytuł inżyniera kończąc Studium Rolnicze UJ, w roku następnym rozpoczął pracę w Małopolskim Towarzystwie Rolniczym. Był nauczycielem w kilku szkołach rolniczych, w tym od 1931 roku w Czernichowie, gdzie nauczał o hodowli zwierząt⁶⁰.

Po wybuchu II wojny światowej Wesołowski zaangażował się w działalność konspiracyjną. Przybrał pseudonim „Dołęga” i utworzył placówkę Armii Krajowej „Pardwa”⁶¹. Wraz z uczniami i absolwentami Szkoły Rolniczej w Czernichowie pomagał rodzinom aresztowanych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Polakom pochodzenia żydowskiego. Owa pomoc przejawiała się w zaopatrywaniu w żywność, opał czy lekarstwa.

Podczas II wojny światowej Wesołowski utworzył w Czernichowie także szkołę podoficerską i podchorążych AK oraz ośrodek tajnego nauczania. 24 stycznia 1945 roku został aresztowany i trafił do więzienia karno-śledczego NKWD przy ul. Montelupich 7⁶², po czym został wywieziony do łagrów w Donbasie we wschodniej części dzisiejszej Ukrainy, gdzie przebywał do 1947 roku. Udało mu się powrócić do kraju i do nauczania w Szkole Rolniczej w Czernichowie. Na emeryturę przeszedł w roku 1969⁶³.

⁵⁶ F. Kapusta, *Walenty Wesołowski – senior oświaty rolniczej*, „Wieś i Doradztwo”, 2009, nr 1, s. 12.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ S. Samoliński, dz. cyt., s. 88.

⁶⁰ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000 ...*, s. 88.

⁶¹ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys Historii*, s. 18.

⁶² S. Samoliński, dz. cyt., s. 91.

⁶³ Tamże, s. 93

Po zakończeniu II wojny światowej został odznaczony kolejnymi orderami, m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia Polski Ludowej. Zmarł 13 października 1978 roku. Miał 83 lata. Spoczywa na cmentarzu w Czernichowie (kwatery B, rząd 25, numer grobu 1).

W 1991 roku w czernichowskiej szkole odsłonięto tablicę upamiętniającą tę postać⁶⁴.

Stan zachowania: bardzo dobry.

7. TABLICA WSPOMINAJĄCA FRANCISZKA STEFCZYKA NA FASADZIE BUDYNKU ZESPOŁU SZKÓŁ ROLNICZYCH CENTRUM KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CZERNICHOWIE

Franciszek Stefczyk (1861–1924) był synem sekretarza Rady Powiatowej w Krakowie⁶⁵. Urodził się 2 grudnia 1861 roku, jako jeden z siedmiu synów Franciszka (1829–1896) i Wiktorii z Malinowskich. Ojciec Stefczyka pochodził z rodziny chłopskiej ze wsi Bachowice (powiat wadowicki). Swoją pracą doszedł do stanowiska sekretarza Rady Powiatowej w Krakowie; należał także do Towarzystwa Szkoły Ludowej. Był dla młodego Franciszka dobrym przykładem, wychowywał go w atmosferze patriotycznej i religijnej. W 1873 roku dwunastoletni Franciszek Stefczyk został uczniem słynnego Gimnazjum św. Anny w Krakowie. W latach nauki w tej szkole interesował się szczególnie literaturą i historią Polski oraz wspólnie z kolegami działał społecznie m.in. kupując z własnych środków czasopisma i rozdając je wśród chłopów. Po kilku latach w Gimnazjum św. Anny zdał z wyróżnieniem maturę (1879) po czym podjął studia historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W 1882 roku wyjechał do Wiednia. Przez rok słuchał wykładów Lorenza von Steina z ekonomii i prawa. W Wiedniu młody Stefczyk po raz pierwszy usłyszał o Friedrichu Wilhelmie Raiffeisenie i jego idei tworzenia kas oszczędnościowo-kredytowych. W 1883 roku powrócił do Krakowa, by kontynuować naukę⁶⁶. Był uczestnikiem seminarium znanego historyka Stanisława Smolki, pod kierownictwem którego napisał pracę *Upadek Bolesława Śmiałego*, opublikowaną później w warszawskim miesięczniku „Ateneum”⁶⁷.

W 1884 roku dwudziestotrzyletni Stefczyk złożył egzamin państwowy na nauczyciela szkół średnich, a niedługo później rozpoczął trwającą 14 lat pracę w szkole rolniczej w Czernichowie⁶⁸. Stefczyk początkowo uczył tam historii,

⁶⁴ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka ...*, s. 82.

⁶⁵ *Tamże*, s. 28.

⁶⁶ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys historii...*, s. 14.

⁶⁷ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000...*, s. 28.

⁶⁸ *Tamże*, s. 28.

geografii i języka niemieckiego oraz statystyki rolnej, a w późniejszym czasie ustaw agrarnych i ekonomii⁶⁹.

Zaangażował się także w działalność na rzecz Czernichowa, włączając go w działalność Towarzystwa Kółek Rolniczych w Galicji, do zarządu którego należał. Stefczyk zajął się także organizacją taniego kredytu włościańskiego opierając się o samopomocowe spółki kredytowe typu Raiffeisena, z jakimi zetknął się kilka lat wcześniej w Wiedniu. Do tej idei przekonała go lektura wydanej w 1888 roku książki Stanisława Szczepanowskiego *Nędza Galicji w cyfrach*⁷⁰, opisującej wyzysk chłopów przez lichwiarzy. Latem 1889 roku Stefczyk wyjechał do Westfalii w celu lepszego zapoznania się z działalnością spółek kredytowych typu Raiffeisena. We wrześniu 1889 roku podczas zjazdu Kółek Rolniczych we Lwowie przedstawił ideę ich zakładania w Galicji przez Towarzystwo Kółek Rolniczych, ale nie spotkała się ona ze zbyt dużym zainteresowaniem. Stefczyk nie zraził się jednak i napisał artykuł *O spółkach kredytowych systemu F.W. Raiffeisena* opublikowany jeszcze w 1889 roku. Przystąpił do zakładania pierwszej z nich w Czernichowie. Jego sojusznikiem był proboszcz ks. Edward Królikowski (1841–1916)⁷¹.

Stefczyk stworzył jej statut i regulamin oraz doprowadził do jej zarejestrowania w 1890 roku. To wydarzenie, szczególnie ważne w życiu Stefczyka, przeszło do historii Czernichowa jako założenie pierwszej Spółki Oszczędności i Pożyczek, co zapoczątkowało rozwój Kas Stefczyka na terenie całej Galicji (w 1899 r. było ich już 26). Początkowo jednak jego pomysł spotykał się z nieufnością chłopów, którą przełamać pomógł mu ks. Królikowski namawiając, także z ambony, do powierzania przez nich swoich oszczędności. W skład zarządu Spółki Oszczędności i Pożyczek, poza księdzem Królikowskim jako przełożonym, weszło pięciu obywateli Czernichowa i Franciszek Stefczyk jako kasjer⁷².

Stefczyk starał się propagować zakładanie spółek (kas) typu raiffeisenowskiego poprzez publikację artykułów na ich temat. Jego teksty w 1890 roku pojawiły się w „Przeglądzie Polskim”, „Przyjacielu Ludu”, „Tygodniku Rolniczym” i „Ekonomiście”. W dalszym ciągu zabiegał także o poprawę poziomu życia mieszkańców Czernichowa organizując w tej miejscowości, wraz z innym nauczycielem miejscowej szkoły rolniczej Adamem Prażmowskim, pierwszy „Bazar” spożywczy.

Mimo wielu obowiązków i szerokiej działalności w latach pobytu w Czernichowie, Stefczyk nie porzucał swoich zainteresowań historią. W związku ze zbliżającą się setną rocznicą insurekcji kościuszkowskiej

⁶⁹ Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys historii..., s. 14.

⁷⁰ S. Szczepanowski, *Nędza Galicji w cyfrach*, Lwów 1888.

⁷¹ S. Kozioł, *Dawniej niż dawno. Dokumenty, zapiski, wspomnienia z dziejów Czernichowa nad Wisłą*, Kraków 1998, s. 76.

⁷² Tamże, s. 77.

Towarzystwo im. Tadeusza Kościuszki (założone w 1886 r.), którego prezesem był Jan Skirliński⁷³ (dzierżawca Liszek i właściciel Kryspinowa⁷⁴, noszącego wówczas nazwę Śmierdząca), ogłosiło konkurs na biografię Naczelnika. W konkursie zwyciężył Franciszek Stefczyk dzięki pracy *Żywoć Tadeusza Kościuszki*⁷⁵ wydanej w Krakowie w 1893 roku.

Ostatnie lata pracy w Czernichowie były dla Stefczyka równie intensywne. W 1894 roku uczestniczył w zjeździe Kółek Rolniczych we Lwowie z postulatem utworzenia kursu handlowego dla kierowników sklepów. Od 1895 roku organizował kursy handlowe dla pracowników spółdzielni rolniczych przy Kółku Rolniczym w Czernichowie. W 1896 roku został przełożonym zarządu czernichowskiej spółki oszczędności i funkcję tę pełnił charytatywnie. Później stworzył pierwszy w Czernichowie kurs mleczarski dla kierowników spółdzielni mleczarskich. W 1897 roku napisał broszurę *Wskazówki o zakładaniu i prowadzeniu spółek mleczarskich*. W 1898 roku Stefczyk zakończył pracę w czernichowskiej szkole. 8 maja 1898 roku ostatni raz przewodniczył zebraniu Kasy Oszczędności i Pożyczek w Czernichowie żegnając jej członków. Rok później Sejm Krajowy we Lwowie uchwalił powołanie Biura Krajowego Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek⁷⁶. Ta uchwała zamknęła długoletnie starania Stefczyka o nowy typ spółdzielczości wiejskiej. Pamięć o nim trwa w Czernichowie do dnia dzisiejszego.

Po opuszczeniu Czernichowa Franciszek Stefczyk przeniósł się do Lwowa, gdzie 1 lipca 1899 roku objął stanowisko dyrektora Biura Krajowego Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek odrzucając propozycję objęcia posady w gimnazjum w Cieszynie. Uczestniczył w I Ogólnej Radzie Kółek Rolniczych w Krakowie, gdzie wygłosił referat *Jakie korzyści przyniesie dla gminy lub parafii założenie Spółki oszczędności i pożyczek systemu Raiffeisena*. Proces organizowania spółek oszczędnościowo-kredytowych był coraz szybszy, w 1914 roku było ich już ok. 1400, a Stefczyka nazywano nawet „polskim Raiffeisenem”. Latem 1901 roku odbył podróż do Niemiec i Austro-Węgier, aby zapoznać się z tamtejszą organizacją handlu produktami rolnymi. Swoje wnioski z tamtej podróży opisał w pracy *Rolnicze spółki magazynowe*. Z jego inicjatywy od 1902 roku wydawano we Lwowie „Rocznik Spółek Oszczędności i Pożyczek (Systemu Raiffeisena) w Galicyi Zostających pod Patronatem Wydziału Krajowego” (będący dodatkiem do „Czasopisma dla Spółek Rolniczych”), w 1904 roku założył miesięcznik „Czasopismo dla Spółek Rolniczych”, pełniąc funkcję jego redaktora, a w 1906 roku

⁷³ P. Hapanowicz, *Krakowskim szlakiem Tadeusza Kościuszki*, Kraków 2010, s. 63.

⁷⁴ W. Bieńkowski, *Obchody kościuszkowskie w Krakowie w 1894 roku* [w:] *Kraków w powstaniu kościuszkowskim. Materiały sesji naukowej odbytej 28 maja 1994 roku*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 1996, s. 99.

⁷⁵ *Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000...*, s. 29.

⁷⁶ Tamże.

w Krakowie opublikowano jego broszurę *O rządowym projekcie założenia Centralnej Kasy dla Stowarzyszeń*.

Stefczyk zaangażował się także w działalność polityczną. W 1908 roku wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego i został wybrany na posła do Sejmu Krajowego w okręgu jasielskim. W 1909 roku Sejm Krajowy powołał Centralną Kasę dla Spółek Rolniczych we Lwowie, której został dyrektorem, pracując również w kilku komisjach (bankowej, reform agrarnych, budżetowej i drożyźnianej). Na prośbę greckokatolickiego arcybiskupa Lwowa Andrzeja Szeptyckiego przyczynił się także do otwarcia kursu spółdzielczego dla kleryków lwowskiego seminarium duchownego.

W 1910 roku Stefczyk został jednym z wiceprezesów galicyjskiej Rady Narodowej. Dwa lata później wydano we Lwowie jego przetłumaczoną również na język niemiecki broszurę *Problem sejmowej reformy wyborczej w świetle statystyki ludnościowej i podatkowej*.

Wybuch I wojny światowej i ofensywa Rosjan zbliżająca się w stronę Lwowa spowodowały, że Stefczyk przeniósł Biuro Krajowego Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek do Nowego Sącza. Jednak potem jego siedziba znajdowała się jeszcze w Wiedniu (od grudnia 1914 r.) i Krakowie (od stycznia 1915 r.), by w 1916 roku powrócić do Lwowa. Stefczyk nawoływał do wspierania finansowego Naczelnego Komitetu Narodowego i Legionów Polskich. Jego apel przyniósł efekty, gdyż prawie 500 kas oszczędnościowo-pożyczkowych faktycznie wspomogło Legiony Polskie.

W lutym 1918 roku dzięki inicjatywie Stefczyka w Lublinie odbył się I Zjazd przewodników polskiej spółdzielczości z różnych zaborów, który obradował pod hasłem jednolitego ruchu spółdzielczego we własnym państwie. W czasie walk o Lwów 6 listopada 1918 roku został członkiem Komitetu Bezpieczeństwa i Ochrony Dobra Publicznego. Tydzień później przybył do Krakowa, a następnie do Warszawy do Józefa Piłsudskiego z pismem owego Komitetu i prosił o pomoc dla walczącego Lwowa.

Na początku 1919 roku Stefczyk przeszedł na emeryturę, nie oznaczało to dla niego mniejszej ilości pracy – otrzymał nominację na dyrektora Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Warszawie. Zaangażował się również w prace nad powstaniem Państwowego Banku Rolnego, tak ważnego dla dopiero co odrodzonej II Rzeczypospolitej.

W 1920 roku został wysłany przez rząd do Stanów Zjednoczonych Ameryki dla rozpropagowania pożyczki dolarowej wśród tamtejszej Polonii⁷⁷.

W 1924 roku powstał Bank Polski, co było jednym ze szczególnych osiągnięć pierwszych lat II Rzeczypospolitej. Jednym z organizatorów był Franciszek Stefczyk⁷⁸, który zmarł 30 czerwca tego samego roku w Krakowie.

⁷⁷ Tamże, s. 16.

⁷⁸ Tamże, s. 30.

Prochy Stefczyka złożono potem na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, w grobowcu, w którym spoczywała już zmarła w 1916 roku żona Wiktoria.

W 1929 roku, w 5. rocznicę śmierci Stefczyka, w Czernichowie przed kościołem Przenajświętszej Trójcy pojawiło się jego granitowe popiersie⁷⁹. W 1974 roku, w 50. rocznicę śmierci Stefczyk stał się patronem szkoły, której poświęcił 14 lat swojego życia. 30 czerwca 1974 roku na fasadzie jej budynku wmurowano tablicę upamiętniającą tę postać⁸⁰. Zdjęcia z tamtej uroczystości można zobaczyć w szkolnej Izbie Pamięci.

Stan zachowania: bardzo dobry.

8. TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA UCZNIÓW CZERNICHOWSKIEJ SZKOŁY ROLNICZEJ POLEGŁYCH W LATACH 1914–1921

Marmurowa tablica została ufundowana przez Towarzystwo Koleżeńskie⁸¹ w 1922 roku w celu upamiętnienia uczniów czernichowskiej szkoły, którzy polegli w latach 1914–1921 na frontach I wojny światowej oraz w walkach o granice II Rzeczypospolitej.

Według informacji ze szkolnej Izby Pamięci w latach 1914–1918 na różnych frontach walczyło ok. 40 uczniów czernichowskiej placówki, a z niepełnej dokumentacji wynika, że 12 z nich poległo⁸².

Tablicę odtworzono w 1990 roku z inicjatywy Klubu Seniora „Czernichowiak”⁸³.

Stan zachowania: bardzo dobry.

9. POMNIK ADAMA MICKIEWICZA PRZED BUDYNKIEM ZESPOŁU SZKÓŁ ROLNICZYCH CENTRUM KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CZERNICHOWIE

W 1898 roku przypadła setna rocznica urodzin Adama Mickiewicza. W związku z tym podjęto wiele inicjatyw upamiętnienia autora *Pana Tadeusza*. Czernichowska szkoła rolnicza także postanowiła oddać hołd wieszczowi narodowemu i 1898 roku w miejscu starej remizy szkolnej straży pożarnej stanął pomnik Adama Mickiewicza⁸⁴.

Stan zachowania: dobry, wskazana byłaby niewielka renowacja.

⁷⁹ Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys historii..., s. 16.

⁸⁰ Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000..., s. 30.

⁸¹ Towarzystwo Koleżeńskie powstało w 1901 roku. Zob. Izba Pamięci w Zespole Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego w Czernichowie (dalej: IPCz.), *Kronika rozwoju Szkoły Rolniczej w Czernichowie w latach 1919 do 1939*.

⁸² IPCz., *Kronika rozwoju Szkoły Rolniczej w Czernichowie w latach 1881 do 1918*.

⁸³ Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000..., s. 81.

⁸⁴ IPCz., *Kronika rozwoju Szkoły Rolniczej w Czernichowie w latach 1881 do 1918*.

10. POPIERSIE FRANCISZKA STEFCZYKA PRZED KOŚCIOŁEM PRZENAJŚWIĘTSZEJ TRÓJCY W CZERNICHOWIE⁸⁵

Popiersie Stefczyka znajduje się na cokole, na którym widnieje napis:
Założyciel pierwszej spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowej w Czernichowie w roku 1890. Twórcy spółdzielczości rolniczej w Polsce. Spółdzielnie Rolnicze dnia 30 VI 1929 roku.

Organizując i dźwigając życie spółdzielcze pracujemy dla państwa.

Przez oszczędność rośnie siła i hart moralny narodu.

Pracujemy dziś dla jutra.

Całość założenia otoczona łańcuchem.

30 czerwca 1929 roku, w 5. rocznicę śmierci społecznika, przed kościołem w Czernichowie odsłonięto jego popiersie. Z tej okazji Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej wydało pracę *U kolebki polskiej spółdzielczości rolniczej. Książka zbiorowa, wyd. z okazji odsłonięcia pomnika w Czernichowie pod Krakowem w dn. 30 czerwca 1929*⁸⁶.

Stan zachowania: bardzo dobry.

⁸⁵ Postać Franciszka Stefczyka szerzej omówiona przy pozycji nr 7.

⁸⁶ *U kolebki polskiej spółdzielczości rolniczej. Książka zbiorowa, wydana z okazji odsłonięcia pomnika Stefczyka w Czernichowie pod Krakowem w dn. 30 czerwca 1929, Lwów 1929.*

11. TABLICA UPAMIĘTNIAJĄCA HONORATĘ Z ANCUTÓW SZELEŹNIKOWĄ W KOŚCIELE PRZENAJŚWIĘTSZEJ TRÓJCY W CZERNICHOWIE

Honorata z Ancutów Szeleźnikowa urodziła się 5 stycznia 1878 roku. Była nauczycielką oraz członkinią założonego w 1891 roku Towarzystwa Szkoły Ludowej, którego koło działało w Czernichowie co najmniej od 1909 roku⁸⁷. Grupowało ono czernichowską inteligencję oraz osoby ze służby szkoły rolniczej. Nauczyciel Szkoły Ludowej w Czernichowie Franciszek Szeleźnik, we swoich wspomnieniach przytaczał, że Honorata z Ancutów Szeleźnikowa (wraz z innymi nauczycielkami: Wandą Królikowską, Stefanią Góratowską, Janiną Ryczkowską czy Antoniną Marxem) szła wieczorami kostiumy dla miejscowego teatru amatorskiego działającego od 1909 roku⁸⁸. Zmarła 28 kwietnia 1937 roku. Spoczywa na cmentarzu w Czernichowie (kwatera C, rząd 01, nr grobu 8). Była honorową obywatelką tej miejscowości⁸⁹.

Stan zachowania: bardzo dobry.

12. POMNIK X-LECIA POLSKI ODRODZONEJ Z 1928 ROKU W CZERNICHOWIE

Powstał w 1928 roku, kiedy w całej Polsce obchodzono 10. rocznicę odzyskania niepodległości. Inicjatorem jego powstania była pobliska czernichowska szkoła rolnicza. Co roku 11 listopada odbywa się w tym miejscu uroczysty przemarsz mieszkańców oraz organizacji pozarządowych⁹⁰. Takie obchody zorganizowano nawet w czasie okupacji. 11 listopada 1940 roku nauczyciel miejscowej szkoły rolniczej Teodozy Marcinkiewicz odbierał nielegalną defiladę uczniów odbywającą się przy pomniku X-lecia Polski Odrodzonej⁹¹. Wymagało to olbrzymiej odwagi, gdyż w pobliżu usytuowane były posterunki żandarmerii niemieckiej i polskiej policji „granatowej”. 10 marca 2018 roku pod pomnikiem kręcono do „Kroniki TVP 3 Kraków” materiał promocyjny projektu (*Mało)polski szlak pamięci o roku 1918*⁹².

Stan zachowania: bardzo dobry.

⁸⁷ S. Kozioł, dz. cyt., s. 91

⁸⁸ Tamże, s. 96.

⁸⁹ Informacja ta pochodzi z tablicy znajdującej się w kruchcie kościoła Przenajświętszej Trójcy w Czernichowie.

⁹⁰ Spacer niepodległościowy po Czernichowie, album zdjęciowy na profilu „Historie podkrakowskie – gminy Czernichów i Liszki” opublikowany 12 listopada 2021, <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.3088000868194907&type=3> (dostęp 20.03.2022).

⁹¹ S. Samoliński, dz. cyt., s. 52–53.

⁹² <https://krakow.tvp.pl/36344495/malopolski-szlak-pamieci-o-roku-1918-poszukiwanie-symboli-niepodleglosci-w-malych-ojczyznach?fbclid=IwAR1vd6X4E07FMLgusS-Tjf1CdCZo1gXNaFiHUhuwNo3F5bxyTbXTOMsFMA0> (dostęp 28.03.2022).

13. TABLICA Z 1933 ROKU OKAZJI ROKU JUBILEUSZOWEGO 1933 ORAZ 250. ROCZNICY BITWY WIEDENSKIEJ NA KOŚCIELE PRZENAJŚWIĘTSZEJ TRÓJCY W CZERNICHOWIE

Tablica pochodzi z 1933 roku, który 24 grudnia 1932 roku ogłoszono rokiem jubileuszowym. Trwał on od 2 kwietnia 1933 do 2 kwietnia 1934 roku i przypadł na pontyfikat papieża Piusa XI⁹³. Obchodzono wówczas 1900. rocznicę śmierci Chrystusa i tym samym Jubileusz Odkupienia.

Tablica upamiętnia także 250. rocznicę bitwy wiedeńskiej. 15 sierpnia 1683 roku król Jan II Sobieski dotarł do Czernichowa, gdzie przebywał 2 dni. Zostało to odnotowane w „Diarium Principis Jacobi”⁹⁴ [„Diariusz Księcia Jakuba”; książkę Jakub to Jakub Sobieski, syn króla – przypis autora].

Warto wspomnieć, że w 2013 roku, w związku z 330. rocznicą odsieczy wiedeńskiej, z Krakowa ruszył marsz szlakiem podróży króla Jana III Sobieskiego i jego wojska, którego uczestnicy zatrzymali się m.in. w Czernichowie⁹⁵.

Stan zachowania: tablica nieco zabrudzona, wskazana byłaby renowacja.

W kolejnym tomie „Małopolski” ukażą się kolejne opisy powstałe w ramach projektu „Zabytki regionu w obiektywie wolontariuszy” organizowanego przez Fundację Hereditas. Będą to: dwór Rostworowskich w Rybnej, budynek dawnej mleczarni w Rybnej, tablica w kościele św. Kazimierza w Rybnej upamiętniająca 500. Rocznicę bitwy pod Grunwaldem, tablica upamiętniająca wylewy Wisły w Wołowicach na Kaplicy Matki Boskiej Różańcowej w centrum miejscowości, tablica z 2018 roku z okazji 200 rocznicy powstania Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II w Wołowicach, tablica upamiętniająca Józefa Młaka w Szkole Podstawowej im. św. Jana Kantego w Liszkach, tablica upamiętniająca żołnierzy z Czulówka, tablica w Morawicy upamiętniająca Mieczysława Medveckiego, tablica z 1998 roku z okazji dwudziestolecia pontyfikatu Jana Pawła II w kościele Opieki Matki Bożej w Kamieniu, cmentarz choleryczny z ofiarami zarazy z 1847 roku w Rącznej, cmentarz choleryczny z ofiarami zarazy z 1871 roku w Piekarach, cmentarz choleryczny z ofiarami zarazy z 1873 roku w Rybnej.

⁹³ https://encyklopedia.biolog.pl/index.php?haslo=Rok_jubileuszowy (dostęp 28.03.2022).

⁹⁴ S. Mól, *Rączna widziana oczami rodaka*, Kraków 2002, s. 12–14.

⁹⁵ Przed kościołem św. Augustyna i św. Jana Chrzyciela w Krakowie przy ul. Tadeusza Kościuszki znajduje się głaz z tablicą z napisem: „Lipy Jana III Sobieskiego posadzone na trasie przemarszu wojsk z okazji 330. rocznicy odsieczy wiedeńskiej”. Wśród nich wymieniony jest Czernichów. Zob. <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1439170386411305/2377706632557671> (dostęp 28.03.2022).

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

IPN Kr 286-14, Śledztwo w sprawie pacyfikacji Kaszowa

IPN Kr 754/26, *Artykuł prasowy Tadeusza Wrońskiego pt.: „40 lat temu. Pacyfikacja Kaszowa i Liszek”; Zaproszenie dla Heleny Oremus na uroczystość odsłonięcia pomnika ku czci ofiar pomordowanych przez okupanta hitlerowskiego w dniu 4 lipca 1943 r.*

Historia Szkoły Ludowej w Kaszowie, Kronika obecnej Szkoły Podstawowej nr 1 im. św. Józefa w Kaszowie obejmująca okres od 1871 do roku szkolnego 1964/65

Izba Pamięci w Zespole Szkół Rolnicze Centrum Kształcenia Ustawicznego w Czernichowie

Kronika rozwoju Szkoły Rolniczej w Czernichowie w latach 1881 do 1918

Kronika rozwoju Szkoły Rolniczej w Czernichowie w latach 1919 do 1939

„Orka” – pismo gminy Czernichów 1990–2006

OPRACOWANIA

T.Z. Bednarski, *Krakowskim szlakiem Leona Wyczółkowskiego*, Kraków 2003

W. Bieńkowski, *Obchody kościuszkowskie w Krakowie w 1894 roku* [w:] *Kraków w powstaniu kościuszkowskim. Materiały sesji naukowej odbytej 28 maja 1994*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 1996

F. Kapusta, Walenty Wesołowski – senior oświaty rolniczej, „Wieś i Doradztwo”, 2009, nr 1

P. Kapusta, Anna Kozioł – lokalna artystka, malarka i poetka [w:] *Małopolska. Regiony. Regionalizmy. Małe ojczyzny*, T. 22: 2020

A. Kołodziej, J. Wasilewska, J. Starowicz, *150-lecie Szkoły Rolniczej w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. 1860–2010*, Czernichów 2010

A. Kowalik, *Liszki. Szkice z dziejów*, Liszki 2014

S. Kozioł, *Dawniej niż dawno. Dokumenty, zapiski, wspomnienia z dziejów Czernichowa nad Wisłą*, Kraków 1998

M. Mieźian, *Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty – Bieńczyce*, Kraków 2014

S. Mól, *Rączna widziana oczami rodaka*, Kraków 2002

Pacyfikacja Piekar 4 lipca 1943, Stowarzyszenie na rzecz Ziemi Lisieckiej, teksty J. Olejko, A. Kowalik, współprac. Stowarzyszenie „Przyjazne Piekary”, 2013 [broszura]

Przeginia Narodowa w pamięci, Stowarzyszenie Kobiet w Przegini Narodowej, Przeginia Narodowa 2015

S. Rospond, *Zginęli na polu chwaty. Pacyfikacja w Liszkach i Kaszowie w 1943 roku*, Liszki 1993

S. Samoliński, *Szkoła Rolnicza w Czernichowie k. Krakowa w okresie II wojny światowej 1939–1945. Jej dzieje i losy ludzi z nią związanych*, T. 2. *Losy życiowe pracowników i wychowanków Szkoły*, Warszawa 2006

S. Szczepanowski, *Nędza Galicji w cyfrach*, Lwów 1888

Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka 1860–2000. W 140-lecie szkoły, red. J. Hyla, J. Jarosz, Kraków–Czernichów 2000

Szkoła Rolnicza w Czernichowie im. Franciszka Stefczyka. Zarys historii (1860–1995), zebr. i oprac. J. Jarosz, Kraków–Czernichów 1995

U kolebki polskiej spółdzielczości rolniczej: książka zbiorowa, wydana z okazji odświeżenia pomnika Stefczyka w Czernichowie pod Krakowem w dniu 30 czerwca 1929, Lwów–Kraków–Warszawa–Wilno–Katowice–Toruń 1929

W rocznicę pacyfikacji Piekar, TAŁ, „Ziemia Lisiecka” 2013, nr 4 (68) (lipiec–sierpień), s. 5

M. Wyżga, *Piekary dawniej i dziś*, Kraków 2013

J. Zinkow, *Wokół Czernichowa, Liszek, Zabierzowa i Wielkiej Wsi. Wśród podkrakowskich dolinek. Przewodnik monograficzny*, Kraków 2010

NETOGRAFIA

Fanpage „Historie podkrakowskie – gminy Czernichów i Liszki” na portalu społecznościowym Facebook

„78 lat temu, 1 lipca 1943, doszło do pacyfikacji Kaszowa. Pomnik upamiętniający tamto wydarzenie na zdjęciu z lat 80. XX wieku” <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1547669948894681/2985621995099462> (dostęp 20.03.2022)

Relacja z wywiadu przeprowadzonego przez Piotra Kapustę z Zofią Galos (18 lutego 2017 z inicjatywy Anny Janas-Karaś ze Stowarzyszenia „Przyjazne Piekary”), <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/1767056710289336/?type=3&theater>

Relacja z wywiadu przeprowadzonego przez Piotra Kapustę z Józefą Ochmańską (1 maja 2017 z inicjatywy Anny Janas-Karaś ze Stowarzyszenia „Przyjazne Piekary”), <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/1809620829366257>

Relacja z wywiadu przeprowadzonego przez Piotra Kapustę z Anną Kozioł (16 maja 2020 z inicjatywy sołtys Piekar Zofii Pyli), <https://www.facebook.com/1439127933082217/photos/a.1440470272947983/2630336310628034/?type=3&theater>

Relacja z wycieczki po Piekarach 8 października 2016: <https://www.facebook.com/media/set/?vanity=1439127933082217&set=a.1686871628307845>

Relacja z wycieczki po Piekarach 20 kwietnia 2017: <https://www.facebook.com/media/set/?vanity=1439127933082217&set=a.1803206116674395>

Relacja z wycieczki po Piekarach 2 grudnia 2021: <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1440470272947983/3103102453351415>

Spacer niepodległościowy po Czernichowie, album zdjęciowy opublikowany 12 listopada 2021, <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.3088000868194907&type=3> (dostęp 20.03.2022)

Głaz z tablicą z napisem: „Lipy Jana III Sobieskiego posadzone na trasie przemarszu wojsk z okazji 330. rocznicy odsieczy wiedeńskiej” znajdujący się przed kościołem św. Augustyna i św. Jana Chrzyciela w Krakowie przy ul. Tadeusza Kościuszki. Wśród nich wymieniony jest Czernichów, <https://www.facebook.com/Historie-podkrakowskie-Gminy-Czernich%C3%B3w-i-Liszki-1439127933082217/photos/a.1439170386411305/2377706632557671> (dostęp 28.03.2022).

Inne strony internetowe

<https://www.wuoz.malopolska.pl/wp-content/uploads/2021/07/Rejestr-powiaty-lipiec-2021.pdf> (dostęp 20.03.2022)

<https://rejestr.io/krs/118661/stowarzyszenia-kobiet-w-przegini-narodowej> (dostęp 20.03.2022)

Fragment Kroniki TVP 3 Kraków z 10 marca 2018 o projekcie „(Mało)polski szlak pamięci o roku 1918: <https://krakow.tvp.pl/36344495/malopolski-szlak-pamieci-o-roku-1918-poszukiwanie-symboli-niepodleglosci-w-malych-ojczyznach?fbclid=IwAR1vd6X4E07FMLgusS-Tjf1CdCZo1gXNaFiHUhuwNo3F5bxyTbXTOMsFMa0>

https://encyklopedia.biolog.pl/index.php?haslo=Rok_jubileuszowy (dostęp 28.03.2022)

INNE

Wykład *Pacyfikacja wsi Kaszów 1 VII 1943 – niemiecka zbrodnia spowodowana przez komunistów*, wygłoszony 21 czerwca 2018 roku w gmachu Przystanku Historia Centrum Edukacyjnego IPN w Krakowie (ul. Dunajewskiego 8) autorstwa Leszka Trojana z krakowskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej